

Az elmúlt hetven év franciaországi oktatásügyi változásai

Írásomban¹ annak áttekintésére vállalkozom, hogy az elmúlt bő hetven évben milyen jelentősebb változások történtek a francia oktatásügy néhány fontos területén. Elsőként azt mutatom be, hogy miként alakult az állam és az egyház közötti viszony az iskoláztatás tekintetében. Tanulmányom további fejezeteiben elsősorban az oktatásügyi expanzióról és az iskolaszervezet átalakulásáról lesz szó. E kérdések kapcsán kitérek majd a pályaaorientáció franciaországi sajátosságaira, miként arra is, hogy az oktatás eltömegesedése és a kulturális változások nyomán milyen kihívásokkal szembesültek a tanítók és tanárok.

Az egyházi oktatás visszaszorítására irányuló korábbi lépések

A III. és a IV. köztársaság majd egy évszázados történetét végigkísérték az állam és az egyház közötti, sokszor igen kiélezett konfliktusok,² amelyek fő terepe az oktatás volt. A III. köztársaság kormányzati erői a 19. század végén a monarchikus erőkhöz húzó katolikus egyház befolyásának visszaszorítására törekedtek. Azt elősegítendő, hogy az új nemzedékek körében megerősödjön az új politikai berendezkedés iránti lojalitás, az állami és az önkormányzati elemi iskolákból eltávolították a vallási jelképeket, kitiltották a tanítórendeket és a hitoktatást. Ez utóbbi bizonyos funkcióit egy új tantárgy, a világi erkölcs vette át. Ugyanakkor a politikai elit egy részének antiklerikális beállítódása ellenére sem szűnt meg a hitoktatás. Ennek lehetővé tétele érdekében szabaddá tették a tanítási hét egyik napját, és továbbra is működhetek felekezeti iskolák. A Hitlerrel együttműködő Pétain-rendszer előbb diákösztöndíjak folyósításával, majd költségvetési támogatásokkal segítette az egyházi iskolákat. A felszabadulás után megszűnt a magániskolák állami támogatása, ami az egyházi oktatáshoz kötődő érdekcsoportokat erőteljes lobbitevékenységre készítette. 1951-ben elfogadták azt a törvényt, amely a III., illetve a IV. köztársaság történetében először tette lehetővé, hogy ne csak az állami, hanem az egyházi iskolák tanulói is kaphassanak szociális ösztöndíjat. Bár a pénz 80%-át az állami szektor tanulói kapták, a világi oktatáshoz kötődő érdekcsoportok hevesen tiltakoztak az ösztöndíjak kiterjesztése ellen. E helyzet kedvezett annak, hogy a világi oktatás hívei, miként ezt már az Oktatásügyi Liga 1929-es kongresszusán is tették, újra harcba szálljanak az oktatási rendszer olyatén egységesítése érdekében, amely együtt járt volna a magániskolák felszámolásával.

Míg az 1945 utáni másfél évtizedben a nyilvánosság előtt gyakran konfliktusos formát öltött a kétféle oktatás hívei közötti viszony, a színpalak mögött a kormányzat és a katolikus egyház között többször folytak tárgyalások a magániskolák helyzetének rendezése érdekében. A De Gaulle második hatalomra kerülését közvetlenül megelőző időszakban, Guy Mollet kormánya idején már a nyilvánosság is tudott a tárgyalásokról, amelyek keretei között a francia fél a vitás kérdések egyidejű, konkordátumszerű rendezésére törekedett. Miután a pápa megbízottai jelezték, hogy nem törekszenek

átfogó megállapodásra, megszakadtak a tárgyalások. Hatalomra kerülése után De Gaulle a konkordátum megkötését újra kezdeményezte André Bouloche oktatási miniszter, kinek egy feljegyzése szerint a tábornok ezt a következő szavakkal utasította el: „A Vatikán ne üsse bele az orrát oktatási kérdésekbe mindaddig, amíg nem vallásellenes a franciaországi oktatás, márpedig nem az.” (Poucet, 2009. 70.) Mikor 1959 tavaszán az egyházi, illetve a világi oktatást támogatók tüntetési nyomán sürgetővé vált a kérdés rendezése, De Gaulle felkérésére olyan bizottság jött létre, melyet Pierre-Olivier Lapie, a tábornok egykori londoni harcostársa vezetett, aki a háború után a szocialisták, majd a baloldali gaulle-isták táborát erősítette. Minthogy Lapie korábban kétszer is volt oktatási miniszter (1950–1951 között), és második minisztersége idején már folyt olyan titkos bizottsági munka, amely az állami és magániskolákkal kapcsolatos konfliktust volt hivatva megoldani, 1959-ben gyorsan elkészült az a törvényjavaslat, amelyet a Nemzetgyűlés – De Gaulle pártjának rendkívül erős parlamenti pozíciójából következően – elfogadott, és amely ellen a világi oktatás hívei és a katolikusok egyaránt élesen tiltakoztak.

Állami és magániskolák az V. köztársaság idején

Az alcím kissé megtévesztő, Franciaországban valójában igen kevés valódi, hagyományos értelemben vett magániskola működik, mint amilyen például a porosz–francia háború után Elzászból elmenekültek gyermekei számára létrehozott, újszerű pedagógiai módszereket alkalmazó párizsi Elzászi Iskola (*École Alsacienne*) vagy a különböző reformpedagógiák (Waldorf, Montessori stb.) jegyében működő kisszámú oktatási intézmény, illetve a szintén nem túl sok kisebbségi nyelven (pl. breton) tanító iskola. A magániskolák nagy többsége egyházi iskola. Ráadásul a reformátusok, illetve a zsidók 16., illetve 20. századi üldözése miatt Frankhonban kevés a protestáns, illetve a zsidó iskola, és csak újabban jött létre néhány muszlim iskola, amelyet az *école musulmane* névvel illetnek. A felekezeti intézmények oroszlánrésze katolikus.

Az 1959 és 1962 közötti miniszterelnökről, Michel Debréről elnevezett jogszabály, amely kisebb módosításokkal ma is érvényben van, mindmáig fontos szerepet játszik abban, hogy nemcsak az állami, hanem a magániskolák is kapnak költségvetési támogatást. A törvény kidolgozói De Gaulle iránymutatását követve el akarták kerülni, hogy a katolikus egyház az iskoláztatás területén fontos tényezőként jelenjen meg, és ennek megfelelően a magániskoláknak egyenként kellett eldönteniük, milyen viszonyt alakítanak ki az állammal. A legtöbb támogatást azok a társulási szerződést kötő iskolák kaphatják, melyek vállalják az állami tanterv érvényre juttatását. Nagyobb önállóságot élveznek az egyszerű szerződést kötő intézmények, ezek viszont kevesebb pénzt kapnak. A tanszabadság elve jegyében működhetnek ugyanakkor szerződést nem kötő és támogatást sem élvező iskolák is. Az alkotmány 1. cikkelyének megfelelően, amely szerint „Franciaország oszthatatlan, vallási szempontból semleges, demokratikus és szociális köztársaság”, az új szabályozás az állammal társulási szerződést kötő egyházi iskolák diákjai esetében is érvényre juttatja a világnézeti semlegesség elvét, amelyet franciául a népet jelentő görög *λαός* (*laosz*) szóból eredeztethető *laïcité* főnévvel, illetve a *laïque* melléknévvvel fejeznek ki.³ A Debré-törvény 1. cikkelye így szól: „Az iskoláknak – megőrizve sajátos jellegüket – tiszteletben kell tartaniuk a lelkiismereti szabadságot, és nyitva kell állniuk minden gyermek előtt.” Bár nagyon különböznek egymástól az egyházi iskolák, a törvényben megfogalmazódó kettős követelmény általában a következő módon jut érvényre. Miközben nem kötelezőek a hittanórák (Blandin és mtsai, 2004. 52.), a felekezeti iskolákban lehetőség van rá, hogy a diákok körében speciális foglalkozások, többek között évi egyszeri templomlátogatás révén megvalósulhasson egyfajta „vallásos

ébredés”.⁴ Az elmúlt évtizedekben a nagy önállóságot élvező katolikus iskolák közül igen sokban jelentősen megújult a vallásos nevelés. Bár fennmaradtak olyan, főként az elitcsoportok gyermekeit tanító iskolák, ahol a hagyományos, merev ismeretátadási módszerek jegyében folyik a hitoktatás, számos katolikus oktatási intézményben igyekeznek élményszerű, az egyént megérintő személyes megfogalmazásokon alapuló pedagógiai módszereket alkalmazni, nem egyszer úgy, hogy teljesen elhagyják a hittanórákat, vagy csak egyes alsóbb évfolyamokon tartanak ilyeneket (Bonvin, 1982).

Az 1959-ben elfogadott Debré-törvény konszolidálta a katolikus iskolák helyzetét, és egyben elősegítette, hogy a kétféle iskolatípus között jelentős mértékű átjárás alakuljon ki. Bár a felekezeti iskolák fizetősek, a többnyire nem túl jelentős tandíjat általában a szülők jövedelmének figyelembevételével állapítják meg. (Ugyanakkor részben a tandíjfizetési kötelezettségre is visszavezethető, hogy a magániskolákba járók társadalmi összetétele többnyire magasabb, mint az állami iskolákat látogatóké, de ez a különbség csökkenőben van.) Minthogy a francia iskolarendszerben sokáig nagymértékben érvényesült a szabad iskolaválasztást jelentősen korlátozó körzetesítés elve, a szülők számára a körzethatárokból eredő kötöttségek megkerülésének egyik módjává az egyházi iskola választása vált. A szociológiai felmérések kimutatták, hogy az állami iskolákból a magániskolákba való átlépés, akárcsak a fordított irányú mozgás, gyakran akkor következik be, ha iskolai életútja során a gyerekek nehézségei támadnak, például az évismétlés veszélye merül fel. Egy szerzőpáros így írt az átlépések 1972 utáni alakulásáról: „[...] a szektorváltók számának az ebben a tizenöt évben bekövetkező, összesen 53%-os növekedése [...] nem tulajdonítható csupán a tanulólétszám növekedésének, hiszen a középfokú oktatás terén a létszámnövekedés csupán 8%-os volt az állami oktatás esetében, és 19%-os a magániskolák esetében. Vagyis valóban arról van szó, hogy a családok mind gyakrabban élnek azokkal a lehetőségekkel, amelyeket az egymástól egyre kevésbé élesen elválasztott két oktatási szektor egymás mellett létezése tesz lehetővé.” (Langouët és Léger, 1994. 43.)

Az 1959-ben elfogadott Debré-törvény konszolidálta a katolikus iskolák helyzetét, és egyben elősegítette, hogy a kétféle iskolatípus között jelentős mértékű átjárás alakuljon ki. Bár a felekezeti iskolák fizetősek, a többnyire nem túl jelentős tandíjat általában a szülők jövedelmének figyelembevételével állapítják meg. (Ugyanakkor részben a tandíjfizetési kötelezettségre is visszavezethető, hogy a magániskolákba járók társadalmi összetétele többnyire magasabb, mint az állami iskolákat látogatóké, de ez a különbség csökkenőben van.) Minthogy a francia iskolarendszerben sokáig nagymértékben érvényesült a szabad iskolaválasztást jelentősen korlátozó körzetesítés elve, a szülők számára a körzethatárokból eredő kötöttségek megkerülésének egyik módjává az egyházi iskola választása vált. A szociológiai felmérések kimutatták, hogy az állami iskolákból a magániskolákba való átlépés, akárcsak a fordított irányú mozgás, gyakran akkor következik be, ha iskolai életútja során a gyerekek nehézségei támadnak, például az évismétlés veszélye merül fel.

Az átlépéseket az is megkönnyíti, hogy egy közvélemény-kutatás tanúsága szerint a katolikus iskolát választó szülők esetében csak a hatodik helyen jelent meg az a szempont, hogy a magániskolában vallásos nevelésben részesülhetnek a gyerekek (Prost, 1992. 174.). A szektorok közötti átlépések súlyáról így ír egy szociológusnő: „Az óvodai beiratástól a középiskola elvégzéséig tartó időszakban öt gyerek közül kettő rövidebb-hosszabb időt tölt el a magánoktatás keretei között. A családok szintjén nézve a dolgot, majdnem minden második családról elmondható, hogy legalább egyik gyermekük valamennyi ideig magániskolába járt.” (Van Zanten, 2009. 8.) Mindezek alapján érthető, hogy a közvélemény-kutatások során megkérdezettek véleménye igen jelentős mértékben megváltozott a második világháború óta azt illetően, hogy helyes-e, ha az állam költségvetési erőforrásokkal segíti a magániskolák működtetését. „Míg 1946-ban a franciáknak még csak 23%-a értett egyet a magániskolák támogatásával [...] 1977-ben már 77%-os volt ez arány.” (Prost, 1992. 170.)

Az iskolaválasztási szokások ismeretében nem meglepő, hogy nem sikerült megvalósítani Mitterrand elnök programjának azt a pontját, hogy egységes és világi alapon álló iskolarendszert hozzanak létre. A püspöki karnak és az egyházi oktatás érdekcsoportjainak első, 1981-es megnyilvánulásait követően a baloldal oktatási minisztere, Alain Savary módosított e célon, és azt kívánta elérni, hogy fokozatosan közelítsék egymáshoz, és hangolják össze az állami és a magániskolák működését, méghozzá oly módon, hogy ez utóbbiaknak a létszámok és a beiskolázási körzetek tekintetében ugyanazoknak a szabályoknak kelljen alávetniük magukat. A Savary által vezetett tárgyalások sikeresek voltak, ezek során a püspöki kar bizalmasan tudtára adta az államfőnek, hogy még annak lehetőségét sem zárja ki, hogy az egyházi iskolákban tanítók közalkalmazotti státuszra tegyenek szert, „feltéve, hogy ennek részleteiről tárgyalásos keretek között születik döntés” (Prost, 1992. 171.). Eközben az egyházi oktatás egyes érdekcsoportjai a radikálisabb fellépést tartották kívánatosnak, és 1984 elején számos tüntetést tartottak országsszerte. Másfelől a világi oktatást pártoló szervezeteknek – amelyek nem nyugodtak bele abba, hogy nem valósulnak meg eredeti elképzeléseik – sikerült elérniük, hogy a kérdést rendezni hivatott törvényjavaslat (*projet de loi Savary*) 1984. májusi vitája idején olyan módosító indítványokkal egészüljön ki a tervezet, amelyek elfogadhatatlanok voltak a püspöki kar számára. E fejlemény újabb mozgósítási folyamatot indított el a magániskolák támogatói körében. A törvénytervezetet a szabadságot fenyegető veszélyként emlegető jobboldali sajtó és az ellenzéki pártok mozgósításának eredményeként 1984. június 24-én, Franciaország 1945 utáni történetének egyik legjelentősebb – a szervezők szerint 1,5 millió embert megmozgató⁵ – tömegmegmozdulása után, melyen Jacques Chirac, Párizs főpolgármestere is részt vett, Mitterrand visszavonta a törvénytervezetet, majd menesztette miniszterelnökét és oktatási miniszterét. Tíz év múlva, 1994-ben a világi oktatás hívei tartottak hasonló méretű tüntetést az ellen az 1993 decemberében sebtében megszüavott törvénymódosítás ellen, amely lehetővé tette, hogy a területi önkormányzatok mindenféle korlátozás nélkül nyújtsanak anyagi támogatást magániskoláknak. Annak ellenére szerveztek tüntetést, hogy néhány nappal korábban az Alkotmánytanács már kimondta a jogszabály-módosítás érvénytelenségét. Az indoklásban arra hivatkoztak, hogy a magániskolák önkormányzati támogatása nem hozhatja hátrányos helyzetbe a speciális feladatokat is ellátni köteles állami iskolákat.

Az állami és magániskolák körüli viták, konfliktusok fentebb bemutatott történetéből levonható az a következtetés, hogy ma már kicsi az esélye annak, hogy olyan döntések szülessenek, amelyek alapjaiban kérdőjelezhetnék meg azt, hogy a modern Franciaországban két iskolatípus létezik egymás mellett, egyfelől az állami iskolaké, másfelől a magániskolaké, és hogy e két rendszer egymás mellett létezése jelentős számú tanuló mozgást, átlépést tesz lehetővé.

Az iskolarendszer szerkezetének átalakulása, az új alsóközépiszkola-rendszer

A tárgyalt korszak egyik fontos jellemzője, hogy néhány évtized alatt jelentős mértékben megnőtt az iskolába járás jellemző időtartama, miközben a legfiatalabb korosztályok intézményes nevelésben részesülő hányada is jócskán megnövekedett. Ami az iskoláskorúak oktatását illeti, az első jelentős reformintézkedés a IV. köztársaság végnapjaiban született meg, amikor már érvényben volt az V. köztársaság népszavazás keretében jóváhagyott alkotmánya, de De Gaulle még nem köztársasági elnök, hanem miniszterelnök volt, Jean Berthoin oktatási miniszter 1959. január 6.-án írta alá azt a rendeletet, amely 14 évről 16-ra emelte a tankötelezettséget. (Jelenleg is ez a korhatár van érvényben.) E döntés összhangban volt az új politikai berendezkedés élén állóknak a III. hároméves tervben is megjelenített gazdasági modernizációs törekvéseivel, melyek megvalósítása szükségessé tette a magasabb képzettséggel rendelkező szakemberek számának növelését.

Ugyanilyen törekvések álltak Berthoin ama intézkedése mögött, amely három hónapos orientációs szakaszt illesztett be a 10–11 évesek oktatásába.⁶ E szakasz funkciója az lett volna, hogy még a továbbtanulással kapcsolatos döntések megszületése előtt feltárják és fejlesszék a serdülőkorúak készségeit, képességeit. Egy oktatástörténész rámutatott arra, hogy az orientációs szakasszal kapcsolatban akkoriban eltérő elképzelések fogalmazódtak meg: „[...] míg az 1947-es koncepcióban a képesség fogalma kifejezetten dinamikus, a fejlődés lehetőségét magában hordozó módon fogalmazódott meg, az 1959-es rendeletben [a képességek] természet által meghatározott és ugyanakkor végleges formát öltött [dologként jelennek meg].” (Robert, 2007. 89.) Ilyen értelemben a Berthoin-féle orientációs szakasz elsősorban a könnyen felismerhető képességek viszonylag gyors azonosítását volt hivatva szolgálni, azt megkönnyítendő, hogy minél többen részesüljenek olyan magasabb szintű szakképzésben, amely lehetővé teszi a dinamikusan fejlődő gazdaság növekvő szakemberszükségletének kielégítését. Berthoin intézkedése végül nem hozott sikert, mivel az iskolarendszer jellemzői archaikusak voltak. Ekkoriban két képzési ág létezett egymás mellett. Az egyik a felsőfokú tanulmányokra és az elitpozíciók majdani elfoglalására felkészítő klasszikus gimnáziumok köré szerveződött. Ebbe a képzési ágba már hatéves korukban bekerülhettek diákok a 7 éves tanulmányokat lehetővé tevő, a latin és a görög nyelvet is oktató gimnáziumokhoz kapcsolódó, a kicsik osztályai (*petites classes*) névvel illetett elemi iskolai csoportok révén. A gimnáziumi ág mellett létezett egy másik képzési ág is, amely az idők folyamán öt évfolyamossá bővülő elemi iskolákhoz kapcsolódott. 11 éves korukban innen egyesek a tanoncképzésbe kerültek, vagy mindenféle szakképzettség nélkül munkát vállaltak, mások pedig az elemi iskolai képzéshez csatlakoztatott hároméves általános irányultságú vagy szakképzést nyújtó kiegészítő képzésekben (*cours complémentaires*) részesülhettek. Ez utóbbiak egyaránt lehettek ipari vagy kereskedelmi jellegűek.

A korábbi kétágú képzési rendszer a 60-as és 70-es években jelentősen átalakult. A továbbtanulás szempontjából „királyi utat” jelentő gimnáziumi képzésről egyaránt leváltak az egyes régi líceumok épületében működő elemi iskolai osztályok és a négy évfolyamos alsó középiszkolai osztályok. A másik fontos változást az jelentette, hogy létrehozták a mindenki számára kötelező, a 11–15 év közötti korosztályt befogadó alsó középiszkolát (*collège*).⁷

Lehetetlenség lenne itt leírni mindazokat a vitákat, heves tiltakozó mozgalmakat, amelyeket eme intézmény létrejötte, majd működése váltott ki. 1962–1963-ban az akkori miniszterelnök, az eredetileg irodalmár végzettségű Georges Pompidou, valamint a hagyományos gimnáziumi képzés mögött álló érdekcsoportok képviselői azt szerették volna, hogy az alsó középfokú oktatás szintjén továbbra is megmaradjanak olyan iskolák,

amelyek fő feladata a felsőfokú tanulmányokra való felkészítés. Az oktatásügyben addig járatlan új oktatási miniszternek, Christian Fouchet-nek nem volt határozott véleménye ezzel kapcsolatban. De Gaulle viszont személyesen lépett fel annak érdekében, hogy a 11–12 évesek korosztályának minden tagja az akkoriban kialakított új alsó középiskolákban kezdje meg tanulmányait (Prost, 1992. 98–116.). Bár egyesek utólag az esélyegyenlőség előmozdítását célzó intézkedésként értékelték az egységes alsó középiskola irányába mutató intézkedéseket, egy közelmúltbeli előadásból tudható, hogy az 1960-as évtized iskolaszervezetét érintő döntése gazdaságfejlesztési célokat szolgált (Aebischer, 2006). Az elnöki fellépést főként az motiválta, hogy az új alsó középiskola keretei között minél szélesebb körből lehessen kiválogatni a következő időszak elitjét.⁸ Az alsó középiskolai rendszer létrejöttékor azt a célt is megfogalmazták, hogy a felső fokon tanulók számának robbanásszerű növekedését⁹ lassítandó erőteljes szelekcióra van szükség. De Gaulle az iskolai továbbhaladás több szakasza kapcsán is fontosnak tartotta a szelekciót.¹⁰

Ugyanakkor egyes döntéshozók, akik kapcsolatban álltak az oktatási intézmények világával, és számoltak a szelekciós intézkedések bevezetése esetén várható tiltakozásokkal, inkább hajlottak e kérdés kesztyűs kézzel történő szabályozására. A szelekciót, illetve a diákok iskolarendszeren belüli továbbhaladásának irányítását, orientálását számos különböző intézkedéssel próbálták elősegíteni. Ezek közül néhány már De Gaulle idején beépült az oktatási rendszerbe. Egyfelől 1965-ben létrehozták az iskolai pályaorientációs és pszichológiai központot (*Centre de psychologie et d'orientation scolaire*), amelynek fő feladatává a pályaorientációs szakemberek képzését és a helyi pályaválasztási tanácsadók segítését tették.

A felsőoktatás új sikerágazata a felsőfokú technikusképzés

Másfelől a 60-as évek derekán számottevően bővült a felsőfokú képzések kínálata. Különösen sikeresnek bizonyultak az 1966-tól (a Fouchet-terv keretében) felállított Egyetemi Műszaki Intézetek (*Instituts Universitaires Technologiques*, IUT), melyek részben azért létesültek, hogy tehermentesítsék a mind több fiatal által ostromlott egyetemeket. E két-éves, elsősorban műszaki pályákra felkészítő iskolákba az egyetemekkel ellentétben – és az ún. nagy iskolákhoz hasonlóan¹¹ – csak a felvételi vizsgán sikeresen szereplő diákok kerülhetnek be. A technikusképzések megszervezésekor igyekeztek érvényre juttatni olyan pedagógiai módszereket, amelyek elősegítik a kiscsoportos munkát, a diákok aktivitását, a tanárok és a diákok közötti kommunikációt (Le Nir és Seguy, 2018). Vagyis csupa olyan dolgot, amely akkoriban egyáltalán nem volt jellemző a személytelen tömegképzésre berendezkedett, a diákok tekintélyes részének menet közbeni lemorzsolódásával jellemezhető egyetemi képzésekre.

Az V. köztársaság első politikai vezetői a 60-as évek második felében további, a továbbtanulás irányítóttá tételére, illetve a felsőoktatásba bekerülők számának korlátozására irányuló döntések meghozatalára készültek. Így például a Christian Fouchet helyére 1967-ben kinevezett új miniszter, Alain Peyrefitte azt a megbízást kapta De Gaulle-tól, hogy dolgozza ki annak tervét, hogy miként lehet szelekciós megoldásokat alkalmazni a középfokú oktatáson belül és a felsőoktatásba való bekerüléskor. Vélhetően annak hatására is, hogy már egyes 1967-es diáktüntetéseknek is az volt az egyik fő jelszava, hogy „Le a szelekcióval!”, 1968 áprilisára Peyrefitte az államfő elgondolásaihoz képest mérsékelt törvénytervezetet dolgozott ki, amely csupán a rosszabb minőségű érettségik birtokosai, azaz a jelentkezők fele vagy harmada esetében akadályozta volna meg a kiválasztott egyetemi karra való automatikus beiratkozást. De még ők is több helyre jelentkezhetek volna, majd benyújtott dokumentumaik alapján kari bizottságok döntöttek volna a felvételükről (Sélection, 2017). A szelekciót intézményesítő tervezetet 1968.

május 14. és 16. között tárgyalta volna a Nemzetgyűlés, ám az akkoriban országossá terebélyesedő diáktüntetések és munkássztrájkok nyomán hosszú időre tabutémává vált Franciaországban az egyetemre való bekerülés korlátozása. Legközelebb 1986-ban hiúsult meg igen látványos módon egy olyan tervezet, amely az egyes felsőoktatási intézmények hatáskörébe helyezte volna annak eldöntését, hogy alkalmaznak-e felvételi szelekciót, vagy sem. A terv egyre erőteljesebb diákmegmozdulásokat és ellenintézkedéseket váltott ki, mígnem december 6-án a rendőri erőszak áldozatává vált egy olyan diák, aki nem is vett részt az aznap megtartott párizsi tüntetésen. Erre válaszul oly sokan mentek ki az utcára, hogy Chirac miniszterelnök kénytelen volt visszavonni a törvénytervezetet.

Legutóbb 2018-ban, Emmanuel Macron elnökségének második évében született olyan törvény, amely sorshúzás alapján határozta volna meg, hogy kik hol kezdenek meg egyetemi tanulmányaikat. Miután az Alkotmánytanács alkotmányellenesnek minősítette ezt a módszert, 2018 óta számítógépes algoritmus segítségével döntenek el, hogy a számos esetben különböző településeken nyújtott – elvben egyenértékű – egyetemi képzések színhelyei közül melyiken kezdenek meg tanulmányaikat a diákok. Előbb a sorshúzásos módszer, majd az imént említett megoldás váltott ki 2017-ben, illetve 2018-ban tiltakozásokat, de a diákok és szervezeteik nem tudták elérni az új szabályozás visszavonását. Tegyük hozzá mindehhez, hogy az egyetemi képzésbe bekerülők, illetve az ide igyekvők körében sokkal nagyobb a középrétegekhez és az alacsonyabb társadalmi csoportokhoz tartozók száma, míg a legjobb elhelyezkedési eséllyel kecsegtető, igen jó tanulmányi feltételeket és diákjóléti ellátásokat nyújtó „nagy iskolákban” (*grandes écoles*) főként az elitcsoportok gyermekei tanulnak (Beaud és Millet, 2018). Ugyancsak érdemes megemlíteni, hogy a 60-as évek dereka óta többfokozatúvá váló, napjainkra alapképzésből, mesterképzésből és doktori képzésből álló egyetemi oktatáson belül számos mesterképzés esetében alkalmaznak valamilyen szelekciós eljárást a szakirányok működtetői. Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy egészen a legutóbbi időkig nem változott meg alapvetően az egyetemkezés tekintetében a bekerülés hagyományos, szelekciómentes módja. (A Macron-féle intézkedések sem a bekerülők számát korlátozzák, hanem azt befolyásolják, hogy a hasonló képzőhelyekre pályázók közül kik tudnak bekerülni a színvonalasabbnak tartott intézményekbe.)

Továbbtanulási és pályaválasztási kényszerpályák

Ami az alsóbb iskolafokozatokat illeti, ezek esetében sajátosnak, vagy akár kivételesnek is mondható megoldás szabályozza a tanulók továbbhaladását a francia iskolarendszerben. Ennek gyökerei a 19. század végéig nyúlnak vissza. Akkoriban a diákoknak adott érdemjegyek alapján állt össze az a lista, mely meghatározta, hogy egy-egy osztályból kik léphetnek tovább automatikusan az oktatási rendszerben, és kik azok, akiknek a továbblépése egy, a következő tanév elején megtartott megmérettetéstől függ, illetve kik azok, akik nem folytathatják tanulmányaikat. Egészen az V. köztársaság kezdetéig egyedül a tanárok és az iskola döntése határozta meg azt, hogy a diákok milyen típusú intézménybe kerülhetnek át. Az 1959-es Berthoin-féle iskolareform annyi változást hozott, hogy a tanév vége előtt megkérdezték arról a szülőket, hogy milyen elképzeléseik vannak gyermekük továbbtanulásával kapcsolatban. Ha a gondviselők nem értettek egyet az iskola döntésével, mód nyílt arra, hogy rögtön ez utóbbi megismerése után a diák olyan vizsgát tegyen, amely esélyt adhatott arra, hogy ne a számára kijelölt továbbtanulási úton kelljen elindulnia. Az 1960-as évek elejétől egészen 1968-ig folyamatosan napirenden volt a pályaorientáció reformja, ám a legfőbb állami döntéshozók közti véleményeltérések miatt nem született döntés e kérdésben. Egy oktatástörténész így ír erről: „[...] a tábornok régtől fogva magáévá tette azt a gondolatot, hogy az [oktatás]

demokratizálásának együtt kell járnia a tanulók orientálásával. [...] Pompidou miniszterelnök előbb távolságtartóan nyilatkozott a kérdésről, majd kijelentette, hogy teljes mértékben ellenzi, hogy kötelező erejű orientációt vezessenek be, ami azt jelentené, hogy kaszárnyába zárják a francia ifjúságot [...]” (Mayeur, 1992).

1968 után kissé átalakultak a középiskolákban zajló orientációs folyamatok keretei. A felsőoktatás reformjaihoz hasonlóan, amelyek lehetővé tették, hogy a hallgatók küldöttei részt vegyenek egyetemi irányítótestületek munkájában, a korábban zárt ajtók mögött üléselő „osztálytanácsokba” (*conseils de classe*) bekerülhettek a szülők, illetve a tanulók képviselői, akárcsak az iskolai pályaválasztási tanácsadó és az intézményvezető. E változásokat sok tanár egyfajta hatalomvesztésként élte meg. A családok arra is lehetőséget kaptak, hogy fellebbezzenek az osztálytanács döntése ellen. Ugyanakkor e változásokat nem oldották meg az osztálytanácsok működése terén érzékelhető problémákat. Erről egyebek között az tanúskodik, hogy amikor Olivier Galand ifjúságszociológus vezetésével elemzés készült a 2005-ös, több franciaországi külvárost lángba borító ifjúsági lázadások okairól, a jelentés hangsúlyosan szólt az alsó középiskola befejezésekor zajló orientációs folyamat strukturális problémáiról: „A néhány fiattal folytatott beszélgetésből kiderült, hogy kulcsfontosságú az orientáció problémája. [...] A megkérdezettek szerint [az alsó-középiskolát záró] 3. osztály végén végtelenül önkényes módon zajlanak az orientációs folyamatok. E fiatalok úgy érzik, hogy teljesen alulinformáltak, és képtelenek eleget tenni annak, amit tőlük várnak. Következésképp a döntéseket helyettük hozzák meg, ami a legtöbb esetben [...] súlyos elégedetlenséget, motivációvesztést és kudarcokat okoz, és nemegyszer a tanulmányok abbahagyását eredményezi.” (Berthet és Simon, 2013. 33.) Eme elemzés és egy hasonló megállapításokat tartalmazó szenátusi jelentés nyomán felkerült a politika napirendjére az orientációs rendszer reformja, majd 2009-ben törvényt is alkottak e témakörben, de ez csupán az iskolákon kívül működő pályorientációs intézmények és szakemberek helyzetét változtatta meg. Az iskolai oktatáson belül viszont nem történnek alapvető elmozdulások. Bernard Desclaux nyugdíjas pályorientációs szakember szerint mindeztidáig nem változtak meg a franciaországi iskolarendszer alapvető pedagógiai sajátosságai: „A mi rendszerünk alapvetően hierarchiákat hoz létre, és nem a fejlesztés áll a középpontjában. Orientációs eljárásaink, osztályzáson alapuló értékelési rendszerünk, az oktatási rendszer felépítése, és persze a tanárok státusza, amelynek középpontjában a tanórák és az iskolai tantárgyak és az iskolai fegyelem áll, valamint az a pedagógiai szemlélet, amely a hibákra, és nem a sikerre összpontosít, mindezek egymást erősítve hatnak ebben az irányban.” (L’orientation, 2016)

A hagyományos tanári szerepfelfogásokat ért kihívások

A pályorientálással kapcsolatos fenti problémákat könnyebb megértenünk, ha képet alkotunk a francia középiskolai tanárok beállítódásairól, nevezetesen arról, hogy az alsó középiskolákban és líceumokban dolgozó tanárok szakmai identitásának középpontjában hagyományosan az ismeretközvetítés áll, ami azzal is együtt jár, hogy a pedagógusok igyekeznek elkerülni azt, hogy közeli kapcsolatba kerüljenek diákjaikkal. Egy komparatív elemzés szerzői erről így írnak: „Franciaországban nagymértékben akadályozza a pedagógusok közötti együttműködést [...] az a szerepfelfogás, mely szerint a tanár magányosan gyakorolja szakmáját. Ezzel szemben a nagy-britanniai pedagógusok szerepköre nem szűkül le az oktatásra, illetve osztálytermi munkára, hanem hagyományosan az is beletartozik feladatkörükbe, hogy elkísérik diákjaikat, amikor ezek valamilyen, az iskolai tevékenységekhez csak közvetetten kapcsolódó kulturális, egyesületi vagy sporttevékenységen vesznek részt [...]” (Brisard és Malet, 2004. 140.) Az ismeretközvetítést előtérbe állító és a diákoktól három lépés távolságot tartó tanári szerepfelfogás

korlátai már a 60-as évektől érzékelhetőek voltak, amikor ugrásszerűen megnőtt azoknak az alacsonyabb társadalmi csoportokból származó középiskolásoknak a száma, akiknek idegen volt a tanárok által közvetített középosztálybéli értékrend és magatartásmód. Egy szociológus szerint az órai rendezvarások megszaporodásában is kifejeződött az, hogy ekkoriban már nagy számban ültek az iskolapadokban olyan diákok, akiket nem kötöttek le az ismereteket hagyományos előadások formájában közvetítő tanárok órái (Testanière, 1974). 1968 után sok iskolában megváltozott az órák jellege. Egyes foglalkozásokon körben elhelyezett székeken foglalhattak helyet a résztvevők, hogy ezáltal is csökkenjen a tanárok és a diákok közötti távolság. Egy oktatástörténész így írt a változásokról: „1968 elsődleges hatása abban nyilvánult meg, hogy neveltségessé és egyben fenntarthatatlanná váltak különböző kisebb jelentőségű, de erős szimbolikus töltetű tiltások: a diákoknak már nem kellett titkolniuk, hogy dohányoznak, a lányok kifesthették magukat vagy nadrágot ölthettek anélkül, hogy ez szankciókat válthatott volna ki; egyes tanárok úgy jelezték az új módihoz való csatlakozásukat, hogy levetették nyakendőjüket vagy tegezni kezdték diákjaikat. Ahol egyáltalán még léteztek ezek, eltűntek a tekintély külső megnyilvánulásai: a diákok nem várták meg a tanár jelzését, hogy leülhessenek a tanóra kezdetekor [...]” (Prost, 1992. 146.)

1968 májusa a felsőoktatás terén is jelentős változásokat eredményezett. Külsőség, de nem lényegtelen: míg a májusi események előtt a konzervatívabbnak tekintett jogi karok egyes idősebb professzorai még tógában tartották meg előadásait, '68 után lekerült a vállukról ez a ruhadarab. A diáklázadások keltette riadalom elősegítette azt, hogy rekordidő alatt elkészüljön az a törvény, amely lehetővé tette azt, hogy ne csak professzorok, hanem beosztott oktatók és diákok, illetve a tisztviselők, továbbá a technikai segédszemélyzet is képviseltesse magát a különböző egyetemi döntéshozó testületekben. Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben az érintettek kevéssé éltek ezzel a lehetőséggel: inkább csak a kisebb intézmények esetében beszélhetünk jelentősebb diákrészvételtől. 1968 hatására a tanulás keretei és az értékelés módjai is átalakultak egyes

A diáklázadások keltette riadalom elősegítette azt, hogy rekordidő alatt elkészüljön az a törvény, amely lehetővé tette azt, hogy ne csak professzorok, hanem beosztott oktatók és diákok, illetve a tisztviselők, továbbá a technikai segédszemélyzet is képviseltesse magát a különböző egyetemi döntéshozó testületekben. Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben az érintettek kevéssé éltek ezzel a lehetőséggel: inkább csak a kisebb intézmények esetében beszélhetünk jelentősebb diákrészvételtől. 1968 hatására a tanulás keretei és az értékelés módjai is átalakultak egyes képzési területeken – de nem mindegyiken. Előtérbe került a szemináriumi forma és a diákteljesítmények folyamatos értékelése. E változások nyomán a tanár-diák viszony is változni kezdett: a szemináriumi keretek között közvetlenebbé vált sok egyetemen a hallgatók és az oktatók kapcsolata. Ugyanakkor egyes képzések, főként a humán szakokban még napjainkban is igen nagy a létszám, amellyel korántsem sem áll arányban az oktatók száma.

képzési területeken – de nem mindegyiken. Előtérbe került a szemináriumi forma és a diákteljesítmények folyamatos értékelése. E változások nyomán a tanár-diák viszony is változni kezdett: a szemináriumi keretek között közvetlenebbé vált sok egyetemen a hallgatók és az oktatók kapcsolata. Ugyanakkor egyes képzések, főként a humán szakok esetében az alapképzés időszakában még napjainkban is igen nagy a létszám, amellyel korántsem sem áll arányban az oktatók száma. Mindez a nagy előadások túlsúlyában és a magas szemináriumi létszámban fejeződik ki. Ez azzal jár, hogy elveszettek érzik magukat, és gyakran abba is hagyja a tanulmányait sok olyan hallgató, aki számára megpróbáltatást jelent az, hogy a kis létszámú középiskolai osztályból nagy létszámú egyetemi évfolyamra kerül át.

Az alsó középiskolák egységesebbé válása

Elemzésem e pontján mindenképpen szólni kell az 1970-es éveknek a francia iskolarendszer szerkezetét számottevően módosító reformjáról. A René Haby oktatási miniszter (1974–1978) nevéhez köthető törvény révén egységesebbé váltak az előző évtizedben létrejövő, több, egymással párhuzamos képzési ágat működtető alsó középiskolák. A liberális értékek jegyében politizáló Giscard d'Estaing elnöksége idején (1974–1981) reformfolyamatot indított el, amely az oktatási rendszer több szintjét is érintette volna, de a tanárszakszervezetek, a pedagógusok szakmai szervezeti és a baloldali pártok részéről oly sok, nemegyszer demonstrációkat is kiváltó bírálat érte a terveket, hogy ezek töredékesen valósultak meg. Fontos vonása volt a René Haby oktatási miniszter nevéhez kötődő reformterveknek, hogy a 60-as évek az elit kiválasztódásának szempontját előtérbe állító reformintézkedéseivel ellentétben ezek mögött – részben a kritikai szellemiségű szociológiai kutatások egyfajta visszhangjaként – az esélyegyenlőséggel összefüggő célok is megjelentek.

Így például az 1975 júliusában elfogadott oktatási törvény „a tanulási nehézségek megelőzése, a hátrányok feltárása és az egyenlőtlenségek kompenzálása” szempontjából fontosnak nyilvánította a korai óvodakezds lehetősé tételét. Ugyancsak megfogalmazódott az az elképzelés, hogy egyes gyermekek számára a kötelező oktatás kezdetét jelentő „előkészítő képzés” (*cours préparatoire, CP*) ne egy, hanem két évig tartson. Utóbb lekerült a politikai napirendről ez a megoldás, mivel a legerősebb tanító-szakszervezet értékelése szerint kétsébeeső iskolarendszer jöhetett volna létre eme intézkedés megvalósulása esetén. A különféle tiltakozások nyomán az Haby-féle tervből elsősorban azok az intézkedések valósultak meg, amelyek a négy évfolyamos alsó középiskola első két évfolyamát egységesítették. Az iskolatípusok teljes egységesítése sem akkor, sem a későbbiekben nem valósult meg. Így sokáig fennmaradt az a lehetőség, hogy az iskola második évfolyamának befejezésekor a diákok egy részét a szakképzést előkészítő osztályokba, illetve szakiskolákba irányítsák, egyfajta szociális szelekció érvényesülését elősegítve. Az ilyen képzésekbe kerülőknek ugyanis csupán 1%-a származott vezető állású szülőktől, szemben az 55% munkásszármazású diákkal (Dubet és Duru-Bellat, 2000. 88.). Az alsó középiskolán belüli szelekciót tovább erősítette az, hogy Giscard elnök liberális politikájának megfelelően a *collège* két záró évfolyamán előtérbe került a különféle tantárgyak közötti választhatóság elve. Az alsóközépiskola-végi szakosodás annak kedvezett, hogy a líceum (*lycée*) névvel illetett felső középiskolákban választható különféle tagozatok közül az elit pályákra leginkább predesztinálóakra elsősorban a társadalom felső csoportjaiból kikerülő diákok kerüljenek. (Az 1980-as évektől a líceumok által kínált szakosodási lehetőségek közül a természettudományos vált a legnagyobb presztízsűvé.)

Egyes, az iskolarendszer demokratizálását erőteljes fenntartásokkal kezelő értelmiségiek, illetve olyan szaktanári lobbioszervezetek, amelyek értékrendjének középpontjában a

magas szintű szaktudás közvetítése áll, és ugyanakkor nem tulajdonítanak fontosságot a pedagógiai szempontok érvényesítésének, előszeretettel marasztalták el az Haby-féle intézkedéseket lefelé nivelláló reformként. E tézist azonban nem igazolják a tanulók különféle tárgyak terén megszerzett tudását felmérő oktatásügyi értékelések (Dubet és Duru-Bellat, 2000. 88.).

Zárszó helyett

A francia oktatásügy területén az elmúlt bő hetven évben lezajlott fontosabb változásokról összefoglaló jelleggel a következő megállapítások fogalmazhatók meg. A tárgyalt időszak elején az erős pozíciókra szert tett gaulle-ista rendszernek sikerült megerősíteni az egyházi iskolák helyzetét. Utóbb, még ha jelentős erőfeszítések történtek is egyes kormányok részéről az állami oktatás teljes hegemoniájának megteremtése, illetve az egyházi iskolák pozícióinak megerősítése érdekében, jelentős tiltakozómozgalmak, illetve az Alkotmánytanács beavatkozása következtében stabilizálódott a két oktatási szektor egymás mellett élése. A kialakult helyzet annak kedvezett, hogy egyre nagyobb legyen azon gyermekek száma, akik iskolai pályafutásuk során mindkét szektor oktatási intézményeiben megfordulnak, gyakran annak érdekében, hogy megoldást találjanak egyes, az iskoláztatás terén fellépő nehézségekre. A szektorváltást megkönnyíti, hogy a világnézeti semlegesség alkotmányos előírása következtében az állammal szerződött egyházi iskolákban nem kötelező a hitoktatáson való részvétel.

Az elmúlt hét évtizedben a francia társadalom alacsonyabb státuszú csoportjaiba tartozók gyermekei körében is megnövekedett az iskolapadban eltöltött idő, ami nem csupán a tankötelezettség 16 éves korig való felemelésére vezethető vissza, hanem arra is, hogy létrehozták az ötéves elemei iskolára következő négy évfolyamos alsó középiskolát. Bár sokan úgy gondolták, hogy ennek az intézménynek jelentős szerepet kellene betöltenie az iskoláztatás terén mutatkozó egyenlőtlenségek csökkentésében, a szóban forgó iskolatípusban kialakított különféle speciális osztályok, tagozatok megakadályozzák e cél érvényre jutását. Bár az elmúlt évtizedekben több olyan intézkedés is született, amely az esélyegyenlőség érvényesülését hivatott elősegíteni (például a hátrányos helyzetű gyerekek óvodába való korai felvételének lehetővé tétele), a francia oktatási rendszer számos strukturális jellemzője, így mindenekelőtt a felsőoktatás elitképző szektorának továbbélése következtében az iskolarendszer inkább a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartásához járul hozzá.

A középfokú oktatásban részt vevők körének bővülése jelentős kihívást jelentett a pedagógusok számára, mivel az ezen az iskolafokon tanítók körében a diákokkal szemben jelentős távolságot tartó, elsősorban a tudásátadást előtérbe állító tanári szerepfelfogás volt a meghatározó. A hatvanas évek második felében elkezdődött kulturális változások hozzájárultak ugyan a tanárok és diákok közötti távolság csökkenéséhez, ugyanakkor egy 2004-ben publikált összehasonlító kutatás tanúsága szerint a franciaországi középfokú oktatási intézményekben tanítók körében tovább élnek a fentebb jellemzett tanári szerepfelfogás olyan elemei, amelyek nem kedveznek annak, hogy a tanárok közelebbről megismerjék diákjaikat és igyekezzenek személyre szabott pedagógiai megoldásokat találni.

Bajomi Iván

ELTE Társadalomtudományi Kar

Irodalom

- Bach, O. (2009). Le scandale des subventions de l'État aux religions! *Agroavox.fr*; <https://www.agroavox.fr/actualites/societe/article/le-scandale-des-subventions-de-l-66843> Utolsó letöltés: 2021. 09. 01.
- Berthet, T. & Simon, V. (2013). La réforme de l'orientation scolaire, De la crise des banlieues à la loi de 2009: quelles dynamiques de changement? *Agora débats/jeunesses*, 64(2), 31–44. DOI: [10.3917/agora.064.0031](https://doi.org/10.3917/agora.064.0031)
- Blandin, A., Legrand, A., Le Guillou, P., Sherringham, M. & Willaime, J. (2004). Le religieux et l'école en France. *Revue internationale d'éducation de Sèvres*, 36, 49–70. DOI: [10.4000/ries.1453](https://doi.org/10.4000/ries.1453)
- Bonvin, F. (1982). L'école catholique est-elle encore religieuse? *Actes de la recherche en sciences sociales*, 44–45, 95–108. DOI: [10.3406/arss.1982.2170](https://doi.org/10.3406/arss.1982.2170)
- Brisard, E. & Malet, R. (2004). Évolution du professionnalisme enseignant et contextes culturels. Le cas du second degré en Angleterre, Écosse et France. *Recherche et formation*, 45, 131–149. DOI: [10.3406/refor.2004.1898](https://doi.org/10.3406/refor.2004.1898)
- Desclaux, B. (2010). La procédure d'orientation scolaire: une évidence bien française. *Transformations*, 3, 77–96.
- Dubet, F. & Duru-Bellat, M. (2000). *L'hypocrisie scolaire – Pour un collège enfin démocratique*. Seuil.
- Langouët, G. & Léger, A. (1994). *École publique ou école privée? Trajectoires et réussites scolaires*. Fabert. <http://alainleger.free.fr/textes/FAB94.pdf> Utolsó letöltés: 2021. 09. 01.
- Mayeur, F. (1992). *De Gaulle et l'Éducation Nationale*. Actes du colloque „De Gaulle en son siècle”, Moderniser la France, Tome 3. Plon. www.charles-de-gaulle.org/wp-content/uploads/2017/10/De-Gaulle-et-l-Education-nationale.pdf Utolsó letöltés: 2021. 09. 01. DOI: [10.14375/np.9782259028004](https://doi.org/10.14375/np.9782259028004)
- Leguellec, A. (2017). Sélection: l'origine d'un tabou vieux d'un demi-siècle dans les facs françaises. *LCI.fr*; <https://www.lci.fr/societe/selection-universite-l-origine-d-un-tabou-vieux-d-un-demi-siecle-dans-les-facs-francaises-2068893.html> Utolsó letöltés: 2021. 09. 01.
- Le Nir, M. & Seguy, J. (2018). Les IUT à leur création: des laboratoires d'innovations institutionnelles et pédagogiques”. *Cahiers de la recherche sur l'éducation et les savoirs, Hors-série 6*, 15–36. <https://journals.openedition.org/cres/3167#text> Utolsó letöltés: 2021. december 15.
- Orientation scolaire: la grande oubliée de la réforme du collège. (2016). *Tonavenir.net*. <https://www.tonavenir.net/orientation-scolaire-la-grande-oubliee-de-la-reforme-du-college/> Utolsó letöltés: 2021. 09. 01.
- Poucet, B. (2009). *La liberté sous contrat. Une histoire de l'enseignement privé*. Fabert.
- Prost, A. (1992). *Éducation, société et politiques. Une histoire des enseignements en France de 1945 à nos jours*. Seuil.
- Robert, A. D. (2007). La Quatrième République et les questions de l'égalité et de la justice dans l'enseignement du second degré: le changement sans la réforme. *Revue française de pédagogie*, 159(2), 81–92. DOI: [10.4000/rfp.1064](https://doi.org/10.4000/rfp.1064)
- Testanière, J. (1967/1974) Hagymányos és anómikus rendezés a középiskolában. In Ferge Zsuzsa & Háber Judit (szerk.), *Az iskola szociológiai problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 397–416.
- van Zanten, A. (2009). *Choisir son école*. Puf. DOI: [10.3917/puf.henri.2009.01](https://doi.org/10.3917/puf.henri.2009.01)

Jegyzetek

¹ Írásom annak az elemzésnek az első alfejezeteit tartalmazza, amely a közeljövőben megjelenő *A jelenkori Franciaország* című, az V. köztársaság történetét és társadalmi változásait sokoldalún bemutató mű egyik tanulmányaként a franciaországi oktatási rendszer néhány fontos jellemzőjének közelmúltbéli átalakulásáról ad átfogó képet. A Törke András István által szerkesztett kétkötetes tanulmánygyűjtemény a L'Harmattan kiadónál fog megjelenni. Terjedelmi korlátok miatt csak a készülő könyvben lesznek olvashatók munkám azon alfejezetei, amelyek az óvodáztatás terén bekövetkezett elmozdulásokról, a hátrányos helyzetű térségek kiemelt oktatási körzeteinek működéséről, a régebben erősen centralizált oktatásirányítást decentralizáltabbá válásáról, illetve az iskolarendszer által közvetített ismeretek és készségek szabályozásának változásairól szólnak. Ugyancsak kimaradt itt közölt írásomból az a szövegrész, amelyben azt taglalom, hogy miként teljesít a francia közoktatás a nemzetközi megmértetések tükrében.

² Az állam és az egyház szétválasztását Franciaországban egy 1905-ös törvény mondta ki. A Francia Köztársaság hivatalosan nem ismer el, és semmilyen módon nem támogat pénzzel egyetlen felekezetet sem. Az állam 1905-ben a vallási célokra szolgáló épületeket állami tulajdonná nyilvánította, s vállalta fenntartásukat. Ugyanakkor a vagyonadó fizetésére kötelezetteknek lehetőségük van arra, hogy egyházi célokat, például

egyházi személyek társadalombiztosítási járulékainak megfizetését segítsék elő saját vagyonadójuk egy részének felajánlásával. Ebben az esetben az általuk nyújtott támogatás 75%-a adómentes lesz. E lehetőség egyházi célokat szolgáló közvetett állami támogatásként is értelmezhető, hisz az ilyen célú befizetések csökkentik az állam adóbevételeit és az egyházi alkalmazásban állók társadalombiztosítási terheit. Ld. Bach, 2009.

- ³ A középkorban azokat a személyeket tekintették laikusnak, akik nem töltöttek be egyházi pozíciót, azaz nem voltak a nép felszentelt pásztorai.
- ⁴ Tegyük még hozzá mindehhez, hogy a tanterv értelmében elvben az állami és az egyházi iskolákban egyaránt meg kell valósulnia bizonyos, a vallással kapcsolatos ismeretek átadásának.
- ⁵ A belügyi tárca szerint 800 000 fő vett részt a tüntetésen.
- ⁶ Már a Paul Langevin, majd Henri Wallon irányításával 1947-re elkészített reformtervezetben szerepelt egy két évig tartó orientációs szakasz létrehozásának célja. Az életük utolsó szakaszában a Francia Kommunista Párt tagjaként tevékenykedő tudósok nevéhez kötődő terv a hidegháború kezdetekor lekerült a politikai napirendről. Ugyanakkor ez a koncepció még évtizedekig ihlető forrásul szolgált megannyi franciaországi és külföldi oktatási reformelképzeléshez.
- ⁷ Kezdetben ezeknek két típusa létezett. A nagyobb városokban több képzési ágat magukban foglaló, de főként a felsőfokú továbbtanulást előkészítő, egyetemi végzettségű tanárokat foglalkoztató intézmények működtek, míg a kisebb városok gyakorlatiasabb irányultságú, latint, görögöt nem tanító alsóközépiszkolái tanítói képzettségű személyeket alkalmaztak.
- ⁸ Az 1970-es években viszont már valóban előtérbe került az esélyegyenlőség szempontja, amikor Haby idején az alsó középiszkolákon belüli egymástól elkülönülő tanulmányi utakat megszüntették.
- ⁹ E tendencia érvényre jutását több tényező is elősegítette, így többek között a születések számának második világháború utáni megugrása, a tankötelezettség korának 1959-es felemelése és a négy évfolyamos alsó középiszkolák 1960-as években történő létrehozása.
- ¹⁰ De Gaulle részint a saját irodáiban évente egy-két alkalommal – oktatásügyi tanácsadói és az oktatási miniszter részvételével – megtartott szűkebb tanácsulések révén tudott érvényt szerezni oktatással kapcsolatos elképzeléseinek, részint azért, hogy létrehozta az oktatási tárcán belül a főtitkári posztot. E posztra olyan, a tábornok bizalmát élvező személy került, aki a minisztériumon belüli döntés-előkészítési folyamatok során igyekezett érvényt szerezni De Gaulle elképzeléseinek.
- ¹¹ A felsőfokú képzésnek a XVIII. század második feléig visszavehető sajátos intézményeit alkotják a nagy iskolák (*grandes écoles*) névvel illetett elitképzők. Ezt az intézménytípust elsősorban az állami által támogatott fejlesztésekkel (bányászkodás, híd- és útépités, hajóépítés, stb.) kapcsolatos képzési igények kielégítésére hozták létre. Ezek kis létszámú intézmények, amelyekbe csak nagyon szigorú felvételi vizsga sikeres letétele esetén kerülhetnek be a jelöltek, akik az érettségi után egész napos, gyakran bentlakásos nagyon intenzív előkészítő tanfolyamon készülnek fel a felvételire.

Absztrakt

A franciaországi 5. köztársaság oktatásügyének változásait áttekintő tanulmány elsőként azt mutatja, hogy az 1958-ban létrejött új politikai rendszer keretei között a magániskolák költségvetési támogatásának lehetővé tételével miként stabilizálódott az egyházi iskolák helyzete. Bár utóbb a baloldali és jobboldali erők egyaránt kísérletet tettek a hozzájuk közelebb álló iskolatípus hegemoniájának megteremtésére, illetve helyzetének javítására, a politikai tiltakozómozgalmak ellehetlenítették ezeket a törekvéseket. Napjaikban már mind több francia családra jellemző, hogy iskolai tanulmányaik során valamelyik gyerek mindkét szektor iskoláiban megfordul. Az elemzés arra is kitér, hogy miként alakult át az elmúlt évtizedekben a francia iskolarendszer szerkezete, mindenekelőtt új iskolatípusok létrejötte következtében. Így például De Gaulle elnöksége idején létrehoztak egy nagyon sikeres új, rövid képzést nyújtó műszaki felsőoktatási intézményt, továbbá elkezdődött az alsó-középfokú oktatása egységesítése. Az iskolaválasztás terén történt elmozdulások azt eredményezték, hogy míg korábban a továbbtanulási kérdésekben a tanárok és az iskolák szava volt a döntő, utóbb növekedtek az érintettek (diákok és szülők) döntéshozatali lehetőségei. A hetvenes évektől az oktatáspolitikát meghatározó értékek tekintetében előtérbe került az esélyegyenlőség szempontja (e törekvés jegyében például megkönnyítették a hátrányos helyzetű gyermekek óvodai beiratását). Ugyanakkor az iskolarendszer egyes strukturális jellemzői (pl. az erősen szelektív elitképző felsőoktatási intézmények fennmaradása), illetve egyes hagyományos tanári szerepfelfogások továbbélése megnehezítik az esélyegyenlőség érvényre jutását.